

MIT ÜZEN A TÉR?

Térhasználat a Fóti Ökumenikus Általános Iskola ballagási ünnepségén

A XIX. század végétől a technikai találmányok és a vele járó iparosodás, az urbanizáció, az információáramlás megannyi lehetősége hazánkban is a hagyományos közösségek széteséséhez vezetett. Ezzel együtt napjainkra az általuk gyakorolt szokások is elvesztették eredeti funkciójukat és jelentésüket. Ez viszont nem jelentheti feltétlenül azt, hogy a XXI. század küszöbén megszűnt a közösségi lét és nincsenek szokások. Miként erre Bausinger is felhívta a figyelmet, a modern kor sajátos légkörében és sajátos eszközeivel ezek ugyanúgy megtalálhatóak – átalakultak vagy a régiek helyett újak jöttek létre – mint valaha.¹ Szükséges, hogy a mai legtöbbször mesterségesen létrejött csoportok kultúráját megfigyeljük és értelmezzük. Szakdolgozatomban egy, az újkorban már a társadalom egészére hatást gyakorló intézményt, az iskolát vizsgáltam, mint sajátos kulturális közösséget. Ezen belül egy olyan szokást elemeztem, a ballagást, amely napjainkban évente a népesség akár egy negyedét is érintheti.² A vizsgálat tárgyának munkahelyem, a Fóti Ökumenikus Általános Iskola ballagását választottam.

Munkahipotézisem az volt, hogy a modern kor által mesterségesen létrehozott, törvények által szabályozott intézmények – jelen esetben az iskola – nemcsak jogi, hanem kulturális értelemben is közösségnek tekinthetők. Ilyen módon ezekre alkalmazhatóak a szokáskutatás módszerei és elméletei is. Célom az volt, hogy ezen módszerek és elméletek segítségével értelmezzem: 1. a ballagás szokását mint átmeneti rítust 2. a ballagást, mint szimbolikus kommunikációt.

A vizsgálat módszeréül a szemiotikai elemzést választottam. Tanulmányomban e nagyobb munkából csak a Fóti Ökumenikus Általános Iskola ballagási ünnepségének térhasználatát elemzem.³

¹ Bausinger 1995.

² Az óvodai, általános iskolai, középiskolai és az egyetemi ballagókat, valamint az érintetteket: családokat, rokonokat, barátokat, diákokat, tanárokat és a gazdasági vonzatait: például a virágüzleteket, fényképészeket is figyelembe véve nem látszik túlzónak ez a megállapítás.

³ Az anyaggyűjtés az 1994–1999 közötti ballagási ünnepségekre terjedt ki. A feldolgozáshoz a saját megfigyeléseimen és az interjúkon kívül az iskola fotóalbumait és írásos dokumentumait, az iskola számára és a szülők által készített videofelvételeket használtam fel.

Intézményi keret

A Fóti Ökumenikus Iskola 1991-ben alapult. Létrehozója és fenntartója a Fóti Ökumenikus Közművelődési Egyesület, amely 1990-ben jött létre a négy fóti kereszt(y)én(y)⁴ egyház: a baptista, az evangélikus, a katolikus és a református felekezet támogatásával. Az iskolát a „négy templom árnyékában” hozták létre a hagyományos faluközpontban, az Öregfaluban. Az intézményben az alapítók által meghatározott sajátos értékrend alapján folyik az oktató-nevelő munka. E szerint az iskolai élet minden területét meghatározza a keresztény erkölcsi értékrend, a krisztusi szeretet, a szabadság, az öröm, a természet, a haza, a nép, a család iránti szeretet. Alapvető normát⁵ jelent az egyéni érdekek összehangolása a közösség érdekeivel. Az iskola a feladatait az ökumené egységében valósítja meg, melynek alapja a résztvevő felekezetek tagjainak közös hite a Szentháromságban és Krisztus váltságművében. A felekezetek a lelkészek vezetésével meg egyeztek abban, hogy a közös értékeket kell megvalósítani és megélni. Ezen értékek a közös küldetéstudat, közös tanúságtétel, egymás kölcsönös megbecsülése, az értékes másság tisztelete.⁶

Az iskola alapításával egy új közösség jött létre, amelynek tagjait egyrészt a minden hasonló oktatási intézményre jellemző közös oktatási-nevelési feladatok, célok, tárgyi-anyagi feltételek tartják össze, másrészt a közösség speciális kötelékének tekinthető a keresztény világkép. Ez a keresztény világkép szabályozza az egyes élethelyzetek minőségeinek kifejezését, a problémák megoldását, a helyesnek tartott viselkedést. Ezen világkép elfogadása az iskola kultúrájához tartozó – fent – vázolt – értékrendszer elfogadását is jelenti.

Egy új közösség kialakításakor – minden más feladat mellett – elengedhetetlen egy olyan szokásrendszer létrehozása, melyet a közösség minden tagja elfogad. Hiszen a szokás⁷ a továbbiakban egyike lesz azon tényezőknél, amelyek a csoporthoz kötik az egyes tagokat, fenntartja és erősíti a köztük levő kapcsolatot, és rajta keresztül jut kifejezésre a csoport és az egyén identitása.⁸ Az iskolában kialakult szokásrendszer különböző forrásokból – minden oktatási intézményre jellemző, a vallási életből, a néphagyományokból és a sajátos ökumenikus jellegből adódó újonnan kialakított szokásokból – tevődött össze.⁹

⁴ A katolikus keresztény és a protestáns keresztény megnevezés eltérése miatt a Fóti Ökumenikus Általános Iskola hivatalos irataiban a kereszt(y)én(y) formát használják. E helyett a továbbiakban a köznap szöveghasználatban inkább elterjedt keresztény megjelölést alkalmazom.

⁵ Morel: 1989. 86–89. A norma „meggyőződés arról minek, hogy kell lennie”, a közösség minden tagjának a magatartását szabályozza. A normák az értékekből vezethetők le.

⁶ Fóti Ökumenikus Általános Iskola Szervezeti és Működési Szabályzatának melléklete: Az iskola alapelvei és jellegzetességei Ikt.sz.:116/141.b./1996.

⁷ A szokás olyan közösségi cselekvés, amely hagyományokat őriz és közvetít. A formája előre kidolgozott, új formákkal erősödik, a belső tartalmat szimbolikusan fejezi ki, funkcionálisan pedig időhöz vagy alkalomhoz kötött. Dömötör 1983.

⁸ Honko 1997. 31., 37.

⁹ A Fóti Ökumenikus Általános Iskola alapításáról, értékrendjéről, társadalmi háttéréről és szokásrendjének kialakulásáról lásd bővebben: Makovics 1997.

A ballagás

A ballagás „...mély erkölcsi értékű szokás, aminek hagyományait hazánkban az a kedves szokás tartotta fenn, hogy a szülői otthonból eltávozó „elballagó” diáknak valamikor tarisznyát akasztottak a nyakába, abba cipót és pogácsát tettek, kezébe pedig vándorbotot adtak.” – írja a szokás eredetéről Faller Jenő.¹⁰ A ballagás szó eredete a német *biedermeier* ballagó dal – *Lied eines abziehenden Burschen* – Tassonyi Ernő magyar fordítására a „Megy, ballag már a vén diák”-ra vezethető vissza. Ennek az első szavát a selmeci diákok elhagyták, s az így kezdőszóként maradt „ballag”-ból nevezték el a diákhagyományt ballagásnak.¹¹

A ballagásnak az oktatási intézményekben napjainkra kialakult az a minimum szerkezete, amely sajátosság más rítusoktól jól elkülöníthetővé teszi. Ezek alapján átmeneti rítusnak értelmezhetjük.¹² A ballagási ünnepség napjainkban a ballagás egész szokásrendszerében¹³ a legtöbb résztvevőt, a legtöbb szimbólumot felsorakoztató, több rítuselemből álló cselekménysor. Ez így van az Ökumenikus Iskolában is. Az iskola életében ez az az ünnep, amelyen a legtöbb ven-

¹⁰ Faller 1965. 499.

¹¹ Dr. Sonkoly: 1969. 8. A ballagás maihoz hasonló formája a valétálás is itt Selmecbányán alakult ki. A sárospataki diákok napjainkig csengőbúcsúnak nevezik a ballagást, amelyben a szabályos időnként megkongatott kisharang gyászszertartásra emlékeztet. A mezőgazdasági főiskolákon és szakközépiskolákban a diákok búcsúzása a sárgulás nevet viseli. A név az érettség állapotára utal, a hozzá kapcsolódó szokások – felvirágozott szekerekkel a mezőre hajtanak a végzős növendékek – a vidám aratási ünnepeket, szüreti felvonulásokat idézik. A ballagás történeti áttekintését lásd bővebben például Faller 1965., 1966., Gyárfás–Kecskés 1977. Padisák 1963. munkákban

¹² Lauri Honko definiálása szerint (1997. 35.) „Az átmeneti rítusok ... mint „osztály” azokat a szokásokat jelentik, melyeken keresztül az egyén hagyományozott, közösségi ceremóniák révén egyik státusból a másikba jut.” Az emberélet legjelentősebb fordulópontjai a születés-pubertás kori beavatás-házasság-halál. Ezek tartoznak az átmeneti rítuskutatás homlokteréhez. Rajtuk kívül számos olyan státuszváltozást, beavatást ismerünk, amelyek ebbe a szokásosztályba tartoznak: pl. iskola befejezése, hivatalba való belépés, közösségbe való bekerülés. Az átmeneti rítusok társadalmi vonatkozásuk szerint az egyénre vonatkozóak, vagyis az egyén életében történik változás és ez váltja ki a közösségi szokás megvalósulását. Az egyén életében nem ismétlődik meg az esemény, de anticipálható, vagyis időpontjuk megválasztható és fel lehet rá készülni. Az átmeneti rítusok funkciója, hogy „megkönnyítsék az egyén életébe beálló kríziseket, melyeket a változás idéz elő, a hirtelen átmenetet lassítsák s kész közösségi formákat, szerepeket bocsátanak az egyén rendelkezésére.” Az átmeneti rítusok az élet fordulópontjain egy kronologikus sort alkotnak, amelynek során új pozíciók, új szerepek alakulnak ki. Közben számos szociális kapcsolat megszakad, funkciója megváltozik. Lényegében az átmeneti rítus – L. Honko kifejezésével – egy „dramatikus szerepcsere”. Lásd még: Néprajzi Lexikon I.: 166. Dömötör Tekla

¹³ A végzős diákokhoz kapcsolódó rítussort jogi-társadalmi és kulturális szintre bonthatjuk. A ballagás szokásrendszerének tekintem a végzős diákok kulturális szintű rítussorait. Egy adott közösség, jelen esetben a Főti Ökumenikus Iskola ballagási szokáseseményeinek rendszere a lokális szokásrendszer terminológiával jelölhető. Ezt a szokásrendszert a ballagás szokáseseményei építik fel, amelyek a vizsgált közösségben időrendben a következők: búcsútábor, szerenád, ballagási ünnepség, bankett. Vö: Niedermüller 1981. 177., Ujváry 1963. 146.

dég, a legtöbb kívül álló vesz részt. Egyúttal időben a leghosszabb előkészület előzi meg, vizuálisan pedig a leglátványosabb.

Erre az ünnepre külön alkalmazható az átmeneti rítus folyamatmodellje: a preliminális/előkészítő – liminális/rítus – posztliminális/levezető szakaszolás.¹⁴ E folyamatmodell felhasználásával és ábrák segítségével végeztem el a térre vonatkozó szemiotikai elemzést.¹⁵

A Fóti Ökumenikus Általános Iskola ballagási ünnepsége napjának szokásmodellje – szokásleírás¹⁶

A ballagás napján a hetedikesek, a többi felső tagozatos tanuló és a tanárok nyolc órára ünneplő ruhában gyülekeznek az iskolában. Lehetősége szerint minden diák igyekszik virágot és zöldet hozni magával az iskola dekorálásához. A dekoráció elkészítésében a hetedikesekre hárul a legtöbb munka. Az ő feladatuk a nyolcadikosok termeinek, saját termüknek, az iskola folyosójának és a bejárati ajtónak a díszítése. Az alsóbb évesek saját termeiket dekorálják, ha a hetedikesek igénylik segítenek a folyosó díszítésében is. A dekorálásban kiemelten gazdagon díszítettek a nyolcadikos tantermek, ezen belül is hangsúlyt kap a tanterem ajtaja, a tábla – amelyre virágok mellett mindig kerül idézet is –, a tanári asztal, a diákok padjai. Más termekben az osztályterem ajtaja és a tábla kap kiemelt szerepet a díszítésnél. A táblára az alsóbb évfolyamokban is kerül idézet. A bejárati ajtót dús zöld ágakkal díszítik. A folyosón az ablakokba és a lambériára kerül virág és zöld. A munkát a diákok osztályfőnöki segítséggel végzik. A dekorálással igyekezni kell, mert csak egy óra áll rendelkezésre. Ballagás napján, reggel a hetedikesek abba a templomba viszik át a nyolcadikosok tablóját, ahol az ünnepség templomi

¹⁴ Fejős 1979. 410., 412., valamint Honko 1997. 37. A folyamatmodell kidolgozása Arnold van Gennep nevéhez fűződik, aki az átmeneti rítus szerkezetét három fő szakaszra osztotta 1. elválasztó/preliminális rítus, amely az egyén előző állapottól történő elszakadását segíti elő, lerombolva korábbi énjét. 2. eltávolító/liminális rítus, amely a további távolodást segíti elő a régitől az új felé. Felkészíti az egyént az új státuszba való átlépésre. Tudatosítják az egyénnel az életében végbemenő változásokat, ismertetik a reá váró köteleességeket és jogokat. Új dolgokat kell megtanulnia, képességeit bizonyítania. Amíg az új státuszba való végleges belehelyezés nem történik meg addig a jelölt egy átmeneti és közvetítő szerepet tesz magáévá. Egyben egy olyan állapotot jelent, amelyben az átmenetet elszenvedő egyén független, mint a megelőző, mint a következő csoporttól. 3. beépítő/posztliminális rítus, amely az új közösségbe való beépülést segíti elő. Az egyén átveszi új státuszát és új szerepét. A rítusok hármassága mindig megfigyelhető, de az egyes szakaszok nem minden esetben egyforma súlyúak. Vannak rítusok, ahol az elválasztó jelleg dominál, pl. temetési szertartásoknál és a ballagásnál is, vagy a beépítő jelleg erősebb, mint a keresztelőnél.

¹⁵ Szakdolgozatomban bővebb szemiotikai elemzést végeztem, ami a térhasználaton kívül kiterjedt a rítusban résztvevő szubjektumokra, az objektumokra és a rítus kódrendszerére is. Az elemzéshez alapul vettem Niedermüller: A szokáskutatás szemiotikai aspektusai címmel megjelent tanulmányát.

¹⁶ Természetesen a ballagási ünnepség napját hosszabb előkészületek előzik meg a búcsúzóknak a búcsúztatók és az iskola részéről is, de a konkrét esemény térhasználatának elemzése szempontjából jelen munkában mellőzhető a szokásmodell ezen részének közlése.

szertartása lesz. A bejárathoz közel, mindenki által látható helyen helyezik el. A ballagás után, a nyár során két-három hétre mindegyik felekezet templomában kiállítják. A továbbszállítás a végzős diákok feladata. Ősszel kerül az iskolába, ahol az igazgató vagy helyettesei útmutatása szerint a karbantartók helyezik el az iskola folyosójának falán. A tablóról készült fényképek legkésőbb a ballagásig elkészülnek. Az utolsó tanítási napokban a nyolcadikosok igyekeznek minden osztálytársukkal, tanárukkal aláírni a hátulját.

Az ötödik, hatodik osztályok többnyire tanári felügyelet nélkül csendben várják termükben a ballagás megkezdését. Kilenc órától gyülekeznek a ballagó diákok a hetedikesek termében. Ballagó ruhában, legtöbbször egyedül érkeznek. A szülők, vendégek külön jönnek a meghívón megjelölt, fél órával későbbi időpontra. Osztályfőnökük köztük van és ekkor beszélnek meg az utolsó teendőket. Közben a szervező szülők a tanároktól való búcsúzást készítik elő az immár feldíszített nyolcadikos tantermekben. Ugyanekkor a hetedikesek előkészítik a tarisznya átadását, felállnak a megbeszélt rend szerint. A forgatókönyvben megadott időben a hetedikesek áthívják a nyolcadikosokat saját termükbe, akik ekkor látják meg feldíszített osztálytermüket és utoljára leülnek padjaikba. A hetedikesek közül két, három diák pár mondatban elbúcsúzik tőlük. Beszédükben a tarisznya és tartalmának magyarázata áll a középpontban. E pár mondat után átadják a tarisznyát és a szál virágot. A hetedikesek megválaszthatják kinek szeretnék adni a tarisznyát. A nyolcadikos osztályfőnök és helyettese is kap, amit vagy diák vagy, a hetedikes osztályfőnökök adnak át. Pár személyes szó is elhangzik az átadáskor búcsúzásul: „Sok sikert kívánok!”, „Gratulálok!” „Isten áldjon utadon!” „Ne felejts el bennünket!” Van, aki maga által választott, Bibliából vett, idézetet is mond. A tanárok közül az érdekelt osztályfőnökök vannak jelen, köztük a szervezőtanár.

A tarisznyaátadás után a hetedikesek is a termükbe mennek és várják a ballagást. A ballagó nyolcadikosok ekkor – amennyiben két osztály ballag előbb az a, majd a b – behívják termükbe az osztályban tanító tanárokat, igazgatót, igazgatóhelyetteseket, alsós tanító nénit, a meghívott lelkészeket. A diákok leülnek a padba, a felnőttek a tábla előtt sorakoznak fel. Amint mindenki megérkezett a megbízott diák felolvassa azt a búcsúbeszédet, melyben egyenként megköszönik a tanárok munkáját. Közben társai átadják az emlékebe szánt ajándékot. Ez általában cserepes virág vagy váza, irattartó, tollkészlet. Ehhez az ajándékhoz mellékelik mindig az osztálytablóról készült fényképet és egy-egy ígért kártyát. A búcsúszövegben egy-egy vicces tanórai jelenetet is felidéznek. Általában egy-két tanár pár mondatban válaszol, köszönetet mond a diákoknak. Személyes tanácsaikat, lelki úttravalóikat már a végzősökkel töltött utolsó tanórán elmondták. Az osztályfőnökök általában apró ajándékot készítenek a tanulóknak és ezt ekkor adják át. Az alsós tanító nénijük szintén köszönti őket egy-egy szál virággal, apró ajándékkal. Tőle már negyedekben elbúcsúztak, de a ballagásra meghívják őt is és a tablóra is felkerül. A tanároktól való búcsúzás lebonyolítása a szervező szülők irányításával történik. Előfordult, hogy a búcsúbeszédet, köszönő szavakat a gyerekek helyett pár keresetlen szóval egy szülő mondta el, s csak az ajándékot adták át a diákok. Ugyanez az esemény lezajlik a másik ballagó osztályban is.

Közben a folyósón gyülekeznek a ballagók által meghívott vendégek. Míg az egyik osztály vár a másikra (a ballagókkal ekkor nincs tanár), a szülők, vendégek kihasználják az alkalmat, bemennek az osztályba, köszöntik a ballagót, átadják a virágcsokrokat, körülnéznek a teremben. Amint a tanároktól való búcsú lezajlott, a végzősök az előre megbeszélt rendben felsorakoznak a ballagáshoz.

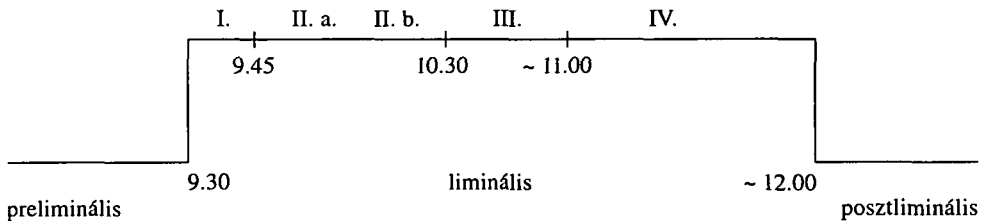
A forgatókönyv szerinti időpontban megszólal az iskolacsengő. Rögtön ezután elkezdődik a ballagás, miközben ballagási énekeket énekelnek. A nyolcadikosok előre magnószalagra énekelik a dalokat, amelyek így a hangszóróból is szólnak. Ezzel azok az iskolában mindenütt hallhatóvá válnak, ami emeli az ünnep hangulatát. A ballagó osztályok tanulói jobb kezüket egymás vállára téve, általában fiúk- lányok váltva egymást, járják végig az osztályokat. Vállukon a tarisznya, és bal karjukon a kapott virágok özöne. A sor elején a nyolcadikos osztályfőnök megy, és ha van helyettes osztályfőnök az a sor végét zárja. Ha két osztály ballag, elől megy az a, mögötte a b, Az alsóbb évesek felállva köszöntik a tantermükbe lépő ballagókat, az osztályfőnökük a tanári asztalnál áll. A ballagók énekelve megkerülik a padokat, megnézik a táblára írt idézetet. Miközben elhaladnak a padok mellett az alsóévesek a ballagó barátoknak, testvérnek, rokonnak, szomszédnak, utcabelinek virágot adnak át. Ballagás közben, a folyósón vagy az udvaron adják át a virágot a rokonok, vendégek is. Ezzel meg-megszakad a ballagók sora, a rengeteg virágot nehéz tartani. A szülők időnként átveszik a csokrokat. A megfigyelt időszak végén már tapasztalható, hogy nem csak ballagási szalagokkal díszített virágot adnak a búcsúzóknak, hanem esetenként díszes lufit, nagyméretű kabala állatot is.

Az iskola bejáratí ajtaján kilépve a két osztály egymás mellett halad abba a templomba, ahol a templomi szertartás zajlik. Ez méretbeli okok miatt vagy a katolikus vagy a református templom. A ballagók egészen a templomig a ballagási rend szerint haladnak és ez alatt, már a hangszóró segítsége nélkül, a ballagási énekeket éneklük. Közben a többi felső tagozatos diák az iskola hátsó bejáratán át, a ballagókat megkerülve, átvonul a templomba. Ott a meghatározott rend szerint elfoglalják helyüket az osztályok, a szereplők és az énekkar. Eddigre a templomban van a szolgáló lelkész, a kántor és a tanárok is. Több nagyszülő, rokon, vendég, akik már ismerik a ballagás menetrendjét, előre siet, hogy legyen ülőhelye. A vendégek nagy tömege viszont a ballagók körül csoportosul és velük együtt jön át a templomba. Közben videósok, fényképészek nagy száma sürgölődik. A templom bejárata előtt a szülők elveszik a virágokat a diákoktól, majd a sorokat ismét rendezve a két osztály egymás mellett orgonaszóra vonul be a templomba. Ott az iskolában kialakult rend szerinti főhajtás/térdhajtás után ülnek be a padokba. A ballagók az oltár/úrasztala előtt az első sorokban foglalnak helyet. Közben a rokonok, vendégek és az iskola vendégei is a nekik kijelölt helyen foglalnak helyet. A templomi ünnepség a Himnusszal veszi kezdetét, amit mindenki énekel. Az ünnepség első részében keresztyén ifjúsági énekek, igeolvasás, lelkési szolgálat/prédikáció van, majd ezt követi az igazgató búcsúbeszéde, a ballagató hetedikesei verse és beszéde, a nyolcadikosok búcsúbeszéde, verse és a nyolcadikosok imája. A beszédek és a versek között az énekkar szerepel. A megjelentek köszöntését a szertartás levezetését/konferálását egy arra kijelölt tanár végzi. A templomi ünnepség a Szózat közös eléneklésével zá-

rul, majd először a nyolcadikosok vonulnak ki énekszóval utánuk a tömeg. A templom előtt a ballagó osztályok fényképezkedésével zárul az ünnep. A ballagók innen családjaikkal haza mennek és otthon folytatódik a családi ünnepség. Az alsóbb évesek és a tanárok az iskolába mennek, ahol leszedik a dekorációt, rendet tesznek.

A rítus térszerkezete

A Fóti Ökumenikus Általános Iskolában a ballagási ünnepség liminális szakaszának szerkezetét a tarisznyaátadás, a tanároktól való búcsú, a ballagás/ballagási felvonulás és a templomi szertartás alkotja. (1. ábra) A liminális szakaszra a kimerítetés, a tökéletes ellenőrzés a jellemző. Az egyes szokáscelemek ekkor a legösszetettebbek és a szimbolikus formák ekkor fejezik ki legjobban a közösség kultúráját. A szakasz időtartama két és fél legfeljebb három óra.

1. ábra A liminális szakasz időszerkezete kettő ballagó osztály esetén – 1999

Jelmagyarázat:

I. tarisznya átadása II. búcsú a tanároktól III. ballagás IV. templomi szertartás

A szemiotikai értelmezéshez¹⁷ a rítus szimbólikus kommunikációjának összetevőit – a jeleket és jelrendszereket – szét kell választani szubjektumokra, kódokra és objektumokra, majd ezeket és a köztük levő kapcsolati szinteket kell

¹⁷ Watzlawick–Beavin 1989. 167–168. A szemiotikai értelmezéshez a szintaktikai, szemantikai és pragmatikai szintet kell vizsgálni. A szintaktika a jelek egymáshoz való formális viszonyát, statisztikai sajátosságait és az információ továbbításának problémáit kutatja. A szemantika a jelentés kutatása, amely a jelek viszonyát tanulmányozza azokhoz a dolgokhoz amit jelentenek. A jelet kibocsátók/a kommunikátorok – és a befogadók/az interpretátorok értik a jelentést tartalmat. A pragmatika a jelek és a jelhasználók viszonyának kutatása. Vonatkoztatható a jelkibocsátó és a jel, a jel és a jelbefogadó kapcsolatának vizsgálatára, valamint az interperszonális reakció vizsgálatára. Ez utóbbi a kommunikáció kölcsönösségi folyamatával foglalkozik, amelyben minden résztvevő egyidejűleg cselekszik és reagál, hat és hatást fogad be. E három elemzési szint között fogalmilag lehet különbséget tenni, de ezek egymással kölcsönös függésben, kapcsolatban vannak.

elemezni.¹⁸ A ballagási ünnepség szemiotikai értelmezésében a tér mint jel, objektumként¹⁹ és proxemikai kódként²⁰ alkotó eleme a rítusnak.

A ballagási ünnepségben az iskolának és a templomnak meghatározott szerepe van. Ezek fizikai objektumok. A rítus folyamatában a velük kapcsolatos tudás következtében értékkel, érzéssel, tartalommal telítődnek. Az utca, Fót központja eredetileg gyakorlati okok miatt kapott szerepet a ballagási ünnepségben, azonban használatának módja szimbólumokat rejt magában.

Az iskola

Az iskola épülete az oktatási intézményt, a hozzá kapcsolódó iskolai közösséget is képviseli. A ballagás statikus eleme. Virágokkal, zöld ágakkal való díszítése, ünnepi térére alakítja az épületet. A dekorálás ezen módja, a természeti elemek, a virágdömping, a tavasz felidézését is jelentik. Ebben a ballagás hasonlít más május-júniusban tartott „virágünnepekhez” például anyák napjához.²¹

Az iskola ünnepi díszítése tükrözi a tér alkalmi inhomogenitását, a szituációhoz kötött hierarchiáját. A Fóti Ökumenikus Iskolában a leghangsúlyosabban a nyolcadikos osztálytermeket – ezen belül is a tanterem ajtaja, a tábla, a tanári asztal, a diákok padjai emelkednek ki –, a tantermi táblákat, a folyosót és az iskola bejáratát dekorálják dús zöld ágakkal és virággal.

A nyolcadikos osztályterem feldíszítése a ballagató hetedikesek ajándéka, amellyel e tér múltbeli és az ünnepségen betöltött szerepét hangsúlyozzák. A ballagók e teremben tartózkodtak legtöbbször iskolaéveik alatt. Az osztályterem ajtaja nemcsak térben, hanem szimbolikusan is határt képezett köztük és az iskola

---

¹⁹ E módszer hazai kidolgozását végezte el Niedermüller Péter A szokáskutatás szemiotikai aspektusai című tanulmányában (Niedermüller 1981), majd egy átmeneti rítus kapcsán a gyakorlatban is alkalmazta ezt (Niedermüller 1983.). Ugyancsak e módszertani eredményeket használta fel Salamon Anikó a kalotadamosi felverés elemzésekor (Salamon 1981). Meg kell jegyezni, hogy az első hazai szemiotikai vonatkozású szokáselemzés Putz Éva munkája – A kolonyi lagzi – évtizedekkel megelőzte e tanulmányokat. Az ő írásában Bogatürjev gondolatainak hatása érzékelhető (Putz 1989).

²⁰ „Objektumnak nevezünk egy adott szövegben (...) szereplő minden olyan természeti és/vagy kulturális jelenséget, létező vagy fiktív személyt, individuumot vagy csoportot, amelyek a szövegben lezajló akcióval, történéssel kapcsolatban állnak.” (Niedermüller 1981. 181.) Az objektumok a belső szerkezetet alkotják, megadják a szokásesemény kereteit, lehetőségét, miközben meghatározott kapcsolat van köztük. Megkülönböztetünk fizikai objektumokat, amelyek lehetnek közvetlenek vagy közvetettek és szociális objektumokat. (Niedermüller 1981. 182.)

²¹ Kódnak nevezünk minden olyan materiális eszközt és transzformációs szabályt, amelynek segítségével bármely individuum vagy csoport képes az elemek adott halmazából egy jól formált kulturális szöveget létrehozni.” (Niedermüller 1981. 184.) A kódoknak döntő szerepük van a szokásesemény létrehozásában. A proxemikai kódok jelentős szerepet töltenek be a szokásesemény megvalósítása során, mind az előkészítő, a rítus és a levezető szakaszban. Ezen belül megkülönböztetünk centrális és perifériális valamint szociopetális/csoportokat egymáshoz közelítő és szociofugális/csoportokat egymástól távolító térstruktúrát. (Niedermüller 1981. 187–188)

²² Voigt 1995. 191.

többi része között. Számtalan emlék köti őket e szűkebb térhez, és e téren belül egymáshoz. Így e terem egyben az osztály közösségét is jelképezi. Búcsúzásuk itt veszi kezdetét, innen indulnak el az iskolából. Az iskolatábla az oktatásban a tanítás szimbóluma. Ami a táblára kerül az fontos, megjegyzendő dolog. Ezt a funkcióját a ballagáson is őrzi. A ráírt idézetet, ami a legtöbb esetben bibliai idézet, minden osztályközösség utolsó tanításnak, lelki útravalónak tekinti. A ballagók számára a saját táblájukra írt idézet a legmaradandóbb. Ezt fel is tudják idézni, de a többi teremben felírt útravalót is elolvassák. Az iskola bejáratát azt az iskolán belüli és az iskolán kívüli világ térbeli határa. E határjelölő funkcióját hangsúlyozza a díszítés. Egyben azt is jelöli, hogy e napon a nyolcadikosok számára végleges a kilépés, nincs visszatérés, időhatár jelölő funkciót is kap tehát. Az iskola egész tere a ballagás napján a múltat idézi, a díszítettsége az ünnepet jelzi, a díszítés módja az ünnep határjelölő funkciójára mutat.

Az iskolától a templomig – az utcán

Az iskolától a katolikus és a református templom is kb. 200-250 méterre van. Eből 100 méter esik a Gyermekváros területére és kb. 150 métert kell megtenni Fót régi faluközpontjában. A templomokat kis utcákon át gyorsabban is el lehet érni. A hétkezdő áhítatokra menet ezeket használják a felsős diákok. A ballagáskor viszont a főutcán vonul végig, ballagási énekeket énekelve, a ballagó évfolyam. Őket a vendégek veszik körül. A katolikus templomba menet az úttesten is át kell kelni, így a forgalmat leállítják. Az útvonal megválasztása és egyáltalán a templomba való átvonulás mikéntje szimbolikus cselekedet.²² A ballagó diákok és az őket körülvevő tömeg a település lakói előtt reprezentálják az iskolát egy erre nagyon alkalmas időben: nyár elején, szombat délelőtt, amikor nagy a forgalom Fót központjában. „Ha kimegyünk az utcára van súlya és annak van jelentősége, hogy templomba megyünk.”²³ Az iskolából a templomba vonulással a járókelőkel, a legszélesebb társadalmi közeggel tudatják az iskola értékrendjét. Egyben demonstrálják a rendszerváltás után a helyi közéletben nagy vitákat kiváltó új iskola (az Ökumenikus Iskola) létezését.

A templom

A templom szent hely, „... újból és újból megszenteli a világot, mert azt egyszerre képviseli és átfogja. A templom újrászenteli a világ egészét.”²⁴ E szakrális tér elkülönül a profán terektől, a vallásos ember számára referenciapont.²⁵ „...az emberek által kialakított és állandó jelleggel használt térformáknak különböző típusai vannak, amely tértípusok meghatározott viselkedési formákkal állnak kap-

²² Bodó-Bíró 2000. 9–42. Hasonló – politikai/közéleti jelentőségű – szimbolikus térfoglalási eljárásokat elemeznek a szerzők Erdélyből.

²³ Adatközlő: Zsengellér Józsefné Máty Katalin

²⁴ Eliade 1996. 53.

²⁵ Kállai-Karádi-Tényi 1998. 32–33.

csolatban.”²⁶ A szakrális térnek van a legkötöttebb²⁷ szerkezete s szignifikáns kódrendszere. Ha profán tér alakul át szakrális vagy kvázi-szakrális térré, ott is jellemző lesz ez a törvény. Ezt láthattuk az iskolánál a ballagás idején. Meghatározott tárgyi kultúra és viselkedési forma kapcsolódik a templomokhoz, amelyben a különböző keresztény felekezetek között hasonlóságok és különbségek is megfigyelhetők. A templom, mint a ballagási ünnepség helyszíne, az iskola keresztény világmépét, egyben a felekezetek és az iskola összetartozását szimbolizálja. *„Semmiért el nem hagynám és vissza nem vinném az iskolai ünnepeket tornaterembe. A ballagást sem, mert a gyerek is azt érzi, hogy van egy kezdet, van egy vég, és ha az Isten nevében kezdem és tisztességesen végigcsinálom, akkor annak a záróakkordja is az Isten nevében fog végbemenni.”*²⁸ Maga e szakrális tér meghatározza a résztvevők viselkedését. De mivel ballagáskor nem rendeltetésének megfelelő liturgikus esemény zajlik benne, ezért ez némileg eltér a templomban megszokottól. A templomi ünnepség kezdete előtt például nincs teljes csend, de halk a beszéd. Az ünnepség közben videósok, fényképészek mozognak, dolgoznak, de mindenki más egy helyben áll vagy ül és figyel, részt vesz a szertartáson.

Önmagában a ballagási ünnepség templomi szertartása nem liturgikus alkalom, mert annak legfontosabb elemei hiányoznak belőle, de tartalmát tekintve profán műsornak sem tekinthető. A közös énekek és az ima révén mindenki bekapcsolódhat az eseményekbe. Ennek és a kötött szakrális térnek köszönhetően – bár a templomi szertartáson a résztvevők köre maximálisra bővül – nem lazul fel a szubjektumok közt fennálló kapcsolat.

A szent térbe és időbe való belépést jelzi az orgonaszó, ami egyben az ünnepségnek szakralitás jelleget ad. Az orgonaszó ugyanis általában szent térhez és alkalomhoz kötődő akusztikus kód. Az iskola sajátos, ökumenikus jellege és a felekezetek másságát tiszteletben tartó értékrend szimbolikus megnyilvánulásai a ballagási ünnepségen is, akárcsak a többi iskolai ünnepélyen, tetten érhetők. Az iskola vezetősége tudatosan figyel arra, hogy az iskolai ünnepségek színhelye arányosan osztódjon el a négy felekezet temploma között. (Nagy számú résztvevőt csak a katolikus és a református templom képes befogadni.) A megfigyelt időszakban három ballagás a katolikus, kettő pedig a református templomban volt. Jellemzően nem az adott templom lelkésze, papja végzi a szolgálatot, hanem a másik három közül valamelyiké. Ez az elosztás egyrészt az iskola értékrendjét, ökumenikus jellegét, másrészt a felekezetekkel való egyforma és szoros kapcsolattartást tükrözi. Harmadrészt pedig a felekezetek egymás közti jó kapcsolatát mutatja.

Az iskola közösségének a templomokban való viselkedésre tudatosan átgondolt szabálya van. A katolikus templomba belépve az osztályokból a katolikus felekezetűiek a padok mellett térdet hajtanak, keresztet vetnek (az Oltáriszentséget tisztelik ezzel meg), míg a protestánsok – ahogy saját felekezetükben

²⁶ Hoppál–Niedermüller 1983. 270.

²⁷ Hall 1966. 135–145. A szerző három térszerkezetet különböztet meg: a kötött, a részben kötött és a kötetlen teret.

²⁸ Adatközlő: Zsengellér Józsefné Mády Katalin

itt is röviden imádkoznak, majd együtt leülnek. A protestáns templomokban mindenki – katolikusok és protestánsok egyaránt – a protestáns templomokban elfogadott viselkedési formát alkalmazza: az osztályok rendben bevonulnak, beállnak a padba, röviden imádkoznak és együtt leülnek. (Kivonuláskor ugyanezt végzik fordítva.) Ezt a rendet alkalmazzák minden esetben, amikor valamelyik templomban iskolai rendezvény van.

A rítusban résztvevők térhasználata

A ballagási ünnepség szubjektumait a térhasználatuk alapján öt csoportra lehet osztani: I. ballagók, II. ballagatók, III. tanárok (és lelkészek), IV. felsős diákok, V. vendégek – szülők, rokonok, iskola vendégei. Ezen csoportok proximikai jellemzőit a mindig *centrális szerepet* betöltő és állandóan összetartó csoportot képező ballagókhoz lehet mérni. Egyben ez mutatja a szubjektumok ünnepben való részvételének mértékét is. A tér a ballagók kapcsán – akik tehát a centrális tér alkotói – folytonosan átrendeződik. (lásd 2. ábra) A ballagó csoport összetartásában a *communitas* nyilvánul meg.²⁹

A használt térköz befolyásolja a hallást és a látást, a kommunikációban legfontosabb szerepet játszó érzékszerveket.³⁰ A ballagási ünnepen résztvevő csoportok rítusban való teljes jelenléte akkor valósul meg, amikor a ballagókkal kommunikációs kapcsolatba kerülnek. Az ezen kívül *periférikus térben* eltöltött idő *periférikus időnek*, ők maguk a rítus *periférikus résztvevőinek* tekinthetők. Ekkor a főszereplőkkel való kapcsolat hiánya ellenére a ballagási ünnepség kódrendszere – ünnepi viselet, virágok, feldíszített tér, a hangszórón keresztül is hallható ballagási énekek, más résztvevő csoportok jelenléte köti őket – még ha marginálisan is – a rítushoz.

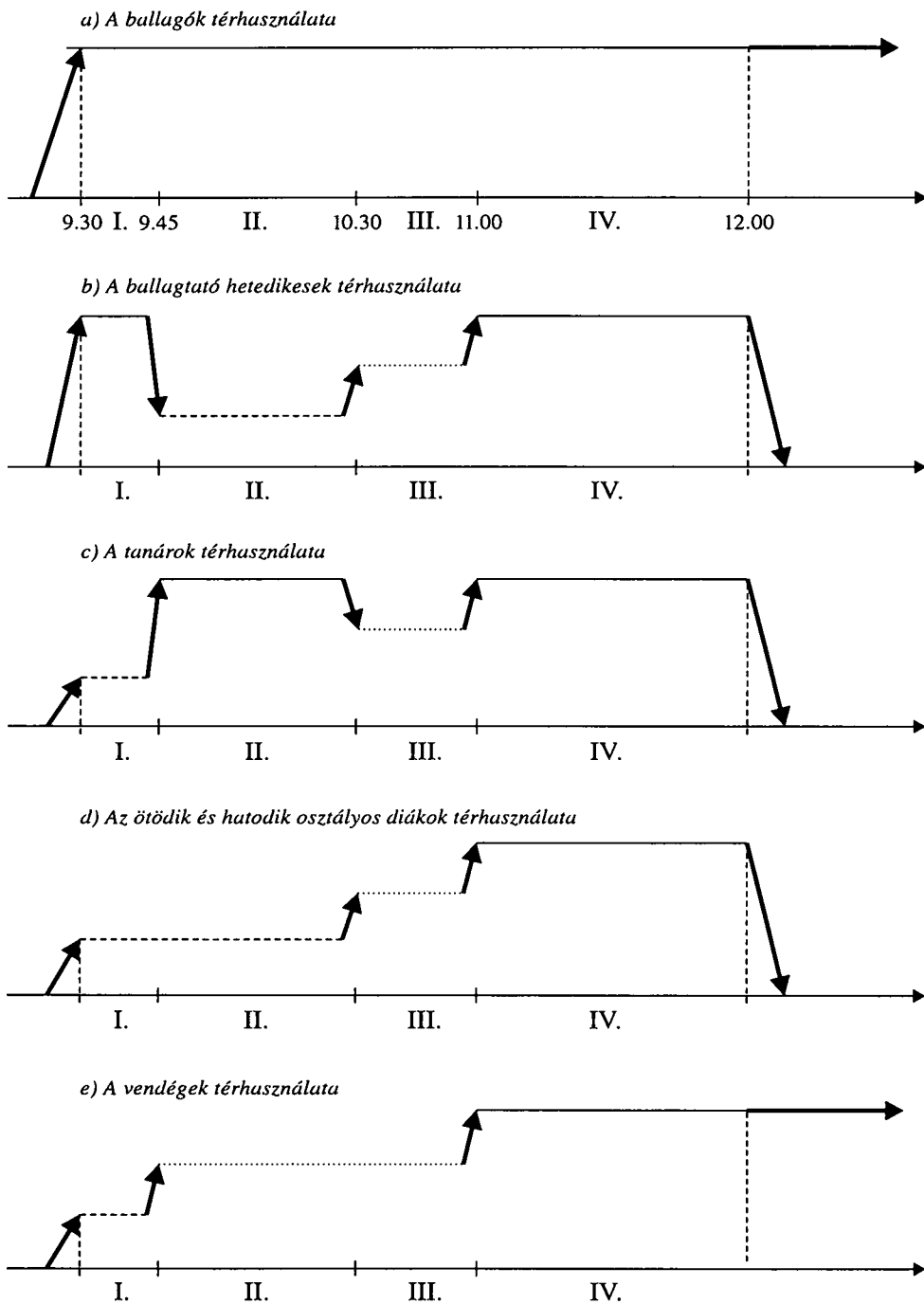
Az ünnepi tér és térszerkezet kialakítása a ballagási ünnepséget megelőző egy-másfél órában történik és ekkor az előkészületek egyik leglényegesebb feladatát jelenti. Ezen események még a már több hónapja tartó előkészületekhez, a preliminális szakaszhoz tartoznak. A rítus hierarchiájának megfelelő, jól elkülöníthető csoportokban való gyülekezés *szociopetális* folyamat.

A liminális szakasz első két rítuseleme, a tarisznyaátadás és a tanároktól való búcsú a ballagók osztálytermeiben, kisebb térben és a résztvevők szűkebb, az egymást jól ismerők körében zajlik. Mindez az esemény intimitását jelzi. Itt a cselekmények spontánabbak, kötetlenebbül követik egymást. Térhasználat szempontjából *szociopetális* és *szociofugális folyamatok* váltják egymást, ami az iskola közösségén belüli csoportokat érinti.

A ballagás és a templomi ünnepség a részletes forgatókönyvben rögzített menetrend szerint folyik. A résztvevők köre kiterjed minden jelenlévőre – *szociopetális folyamat* –, nincs spontán megnyilvánulás. A formalitás a legmaga-

²⁹ Turner 1997a. 52–55. illetve uő.: 1997b. A *communitas* a struktúrálatlan és differenciálatlan közösséget jelenti, amely az átmeneti rítus liminális szakaszában figyelhető meg.

³⁰ Vándor 1978. 184.

2. ábra Térhasználat a ballagási ünnepség liminális szakaszában
(Jelmagyarázatot lásd a következő oldalon)

Jelmagyarázat:

I. tarisznyaátadás II. búcsúzás a tanároktól III. ballagás IV. templomi szertartás

centrális térhasználat: _____

perifériális térhasználat: - - - - -

centrális és perifériális térhasználat változik: .....

szociopetális folyamat: →

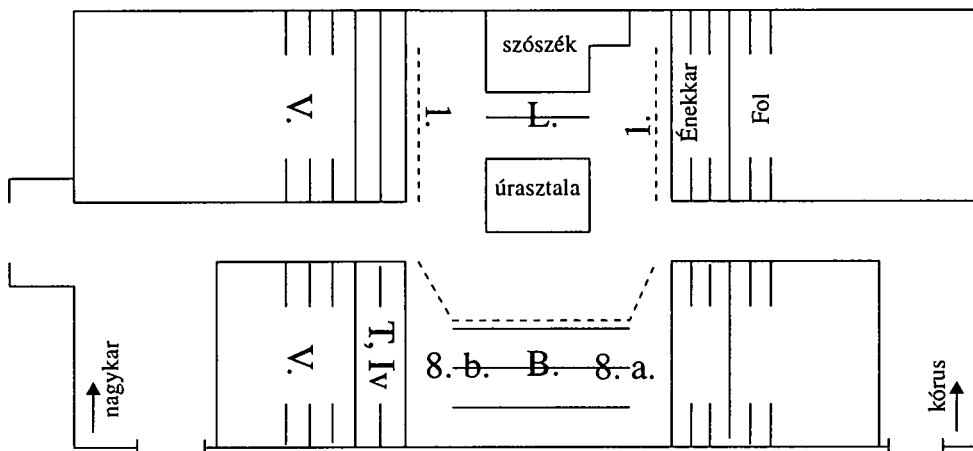
szociofugális folyamat: →

szociopetális és szociofugális folyamat egy időben: →

sabb fokot a templomi ünnepségben éri el, aminek egy-egy részletét előre el is próbálják. Ez a nagyfokú szervezettség az iskola nyilvánosság előtt való megjelenésének, a reprezentációnak is köszönhető. A templomi eseményeken a rítus minden szubjektuma jelen van, a szokásesemény és a tér jellege pedig lehetővé teszi a hierarchiában elfoglalt helyüknek megfelelő aktivitásukat is.

A tarisznyaátadás, a tanároktól való búcsú és a ballagás esetében az *elválasztó* jelleg dominál. Mindegyik esetben a csoportokon belüli homogenitás jellemző. Az egyes cselekményekben – tarisznya vagy ajándék átadása – a csoportok minden tagja részt vesz, sőt az ezekhez fűzött beszédek is megosztva mondják el. Más iskolai ünnepekhez csak egyes kódokban (például ünnepi viselet) hasonlít e három esemény. A templomi események forgatókönyve szinte teljesen azonos más iskolai ünnepségekkel, például a tanévnyitóval, a tanévvárával. Ugyanakkor a verbális kódok tartalma és egyes sajátos szerepek (ballagók és ballagatók búcsúbeszéde), a ballagás szubjektumai, a tárgyi kódok, objektumok (öltözet, virágok, tarisznya, tábló) jelenléte az ünnepség elválasztó jellegét továbbra is fenntartják. Itt előtérbe kerülnek az egyes csoportokat képviselő sajátos szerepek, akik az ünnepi műsor szereplői. A térhasználatban ilyen módon a templomi szertartásban változás figyelhető meg. A szokáselem *centrális tere* a szereplők által elfoglalt tér lesz, akik szemben állnak a többi résztvevővel. Ez utóbbiak a fent elkülönített csoportok szerint továbbra is *hierarchikus rendben* helyezkednek el a térben (lásd 3. ábra), de az ünnepi aktivitás mértékében homogenitás figyelhető meg köztük. Vagyis a ballagó, az alsóbb éves diák, a tanár, a vendég számára is ugyanaz a lehetőség adott az ünnepben való részvételhez.

A posztliminális/levezető szakaszba a ballagó osztályok, majd a többi résztvevő templomból való kivonulása, a ballagó osztályok fényképezkedése és az iskola takarítása sorolható. Ez a szakasz a legrövidebb, fél legfeljebb egy óra hosszát tart. E rövid időszak leginkább a térhasználat elemzésével vizsgálható. A templomból való kivonulás *szociofugális folyamat*. A ballagók együtt, a ballagási rendnek megfelelően vonulnak ki, közben valamelyik népszerű keresztény ifjúsági éneket éneklnek. Ezzel mintegy a ballagást fejezik be. A templom ajtajában készített csoportkép a ballagó osztályok együttlétének utolsó pillanatát örökíti meg. Innentől hivatalosan megszűnik ez a közösség és ezentúl csak egy-egy kivételes alkalomra gyűlnek össze (bankett, tanévvárá, osztálytalálkozók) ezzel a *csoportidentitással*. Számukra nemcsak egy ünnep, hanem nyolc év végét – szociofúzióját jelenti – ez a mozzanat. „A ballagás végén, a legvégén, amikor már

3. ábra

a) Térhasználat a református templomban – 1997

b) Térhasználat a katolikus templomban – 1999

Jelmagyarázat:

B: ballagók (8. és 8. b osztálya)

Bt: ballagtatók (7. oszt.)

Fol: felsős diákok

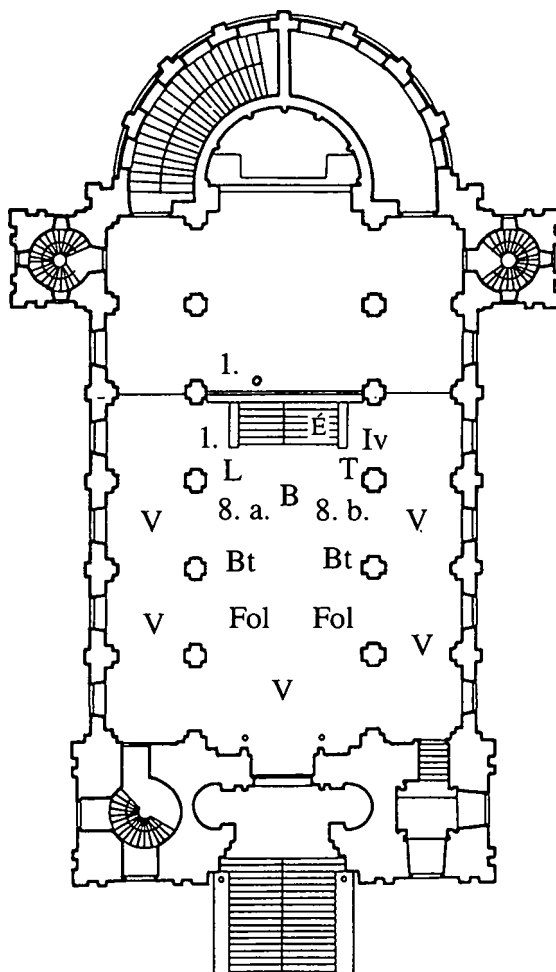
T: tanárok

L: lelkészek

V: vendégek

Iv: iskola által meghívott vendégek

1.: szereplők

mentünk el a templomból, akkor éreztem, hogy én már nem tartozom ide.”³¹ A csoport individuumokra esik szét, de ezt rögtön egy szociopetális folyamat követi, amikor a templom előtt családjaikkal, rokonságukkal találkoznak és immár egy teljesen más közösségben, a családba visszatérve folytatják az ünnepet.³² A ballagási ünnepség során új közösségbe való beépítés nem történik, de azt időszakosan egy másik szintű közösség a család, a rokonság pótolja.

Az iskolai közösség (az elballagottak már nem tartoznak ide) számára ez a szakasz *szociofúziós folyamat*, amelyben egyetlen feladat, hogy az ünnep jeleit megszüntessék és visszaállítsák a hétköznapiak rendjét.

Összegzés

A Fóti Ökumenikus Iskolában a ballagási ünnepség a ballagás állandó/rögzült elemeiből épül fel. Ezt – mint mindenütt – átszínezi az iskolai identitástudatot erősítő elemek. Az oktatási intézmények nagy részében e kettőből alakul ki a ballagás lokális szokásrendszere. A ballagás átmeneti rítus és egyúttal a „csoport-összetartozás szimbolikus felmutatása”, amely az ifjúsági szubkultúrákkal szemben az érték- és normarendszer elfogadását erősíti. Ehhez a ballagási ünnepség során az iskolai közösség szimbólumrendszerét használják.³³

„...a vallásos ember mindig arra törekszik, hogy szent univerzumban éljen, következésképpen egész élményvilága másmilyen, mint a vallásos érzés nélküli emberé...”³⁴ – írja Eliade. Ez a törekvés a Fóti Ökumenikus Iskola ballagási ünnepségén – mint ahogy a közösség egész életében – is megfigyelhető. „Azon kell igyekezni, hogy olyan töltetet kapjon, hogy a szülők is úgy érezzék egy lépcsőt tolta most alá, mehetünk egy grádicsal följebb, s akkor jól megkapaszkodunk ezen, mert lehet, hogy ez lesz az alapja a továbbiaknak.”³⁵ Itt a ballagás lokális szokásrendszerében a keresztény világkép és az iskola sajátos, ökumenikus jellegének szimbólumai különböző módzatokban találhatók meg. Egyrészt a keresztény ember világképének megfelelően a ballagás állandó/rögzült szokáselemei kibővülnek átszíneződnek/értelmeződnek. Például az ünnepi tér dekorációjában. Másrészt vallásos szokásokból átvett funkcióelemek jelennek meg a ballagási ünnepségen: templom, ima stb. Harmadrészt a fentiek összességére vonatkozik az iskola alapelve, miszerint a keresztény közös tanúságtétel mellett, „megbecsüljük egymást, sajátosságainkat nem erőltetjük a másikra.”³⁶ Ez mutatkozik meg a szakrális térben való viselkedésszerű különbségekben, a templomok váltakozó igénybevételén. Mindezek miatt az iskola ballagási ünnepségén egybefolyik a szent és a profán. Ugyanakkor a cselekmények, kódok alapján az első három szokásese-

³¹ Adatközlő: Jónás Attila

³² Ennek elemzése itt nem feladatom.

³³ Hoppál-Niedermüller 1983. 272.

³⁴ Eliade 1996. 9.

³⁵ Adatközlő: Zsengellér Józsefné Máty Katalin

³⁶ Idézet az SzMSz mellékletéből: Az iskola alapelvei és jellegzetességei

mény – a tarisznయాátadás, a tanároktól való búcsú, a ballagás inkább profán, a templomi események inkább szent kategóriába sorolhatók.

A Főti Ökumenikus Iskola ballagási ünnepségét a rituális viselkedési formák közül a formalitás jellemzi, ami a térhasználat szigorú rendjében is megmutatkozik³⁷.

A tér rítusban különböző szimbolikus tartalmakat hordoz:

1. Jelzi az átmeneti rítust a díszítettség hierarchiájában, a ballagók térhasználatában – amint elhagyják az iskolát –, és a ballagók egy csoportban megjelenő centrális szerepében, amely a community felmutatását is magában hordozza.
2. Erősíti az identitást. Lényeges szerepe van az önreprezentálásban az iskolai közösség és a vendégek térbeli elkülönülésének. Az iskola és templom használata az értékrend (keresztény és ökumenikus), az utca a térfoglalás, demonstrálás megnyilvánulása.
3. Az ünnepet erősíti a profántól a szent felé való haladás térbeli megjelenése (is).³⁸

„Az ünnep föltétele az, hogy kivételes”³⁹, összekapcsolja a múltat, a jelent és a jövőt. Az ünnep elemei az „excés” – a külső megjelenés, az öröm – összhang a világgal, a közösség felé való áldozat, a csendes idő – vágy az istenivel való találkozássra.⁴⁰ A ballagási ünnepeken a külsőségek, a közösség, az öröm, a felszabadultság érzése statikus elem.

A Főti Ökumenikus Iskolában a ballagási ünnepség rítus szakaszában a kommunikációs csatornák legkülönbözőbb szintjein találunk a transzcendensre való utalást. Az iskolában elsősorban a fizikai objektumokon (igéskártya), tárgyi kódokon (Bibliából vett idézet a dekorált táblákon) és a verbális kódokban (tarisznయాátadáskor és a tanároktól való búcsúzás közben elhangzó beszédek) nyilvánul meg. A templomi szertartáson már az Istennel való találkozás áll a középpontban. Róla/Hozzá szólnak az énekek, a búcsúztató beszédekben utalnak rá. A prédikációban Isten üzenete szól, mely ez alkalommal a ballagó diákok Tőle kapott útravalója. Hálát adnak Neki, könyörögnek Hozzá, áldást kérnek. E verbális kódokhoz a vallási élet gesztusai kapcsolódnak: összekulcsolt kéz, lehajtott fej. A jelenlévők (kutatásban nem mérhető az arányuk) az egész ünnepség alatt – és az élet minden területén résztvevőként tekintenek a transzcendensre, amely érzést a templomi tér és az ott zajló cselekmények nyilvánvalóan felerősítik. *„Bensőségesebb volt, mint más iskolában, ahol a többi fiam ballagott. Lehet, hogy az én bensőm is hozzájárult, az én hangulatom...már maga egy olyan fölemelő érzés, hogy átballagtunk a templomba...a vendégeink el voltak ájulva, meglepődtek.”*⁴¹

„Az ünnep eredeti tiszte voltaképpen az idő tagolása, nem pedig egy a

---

³⁷ Leach 1983. 154.

³⁸ Az iskola ballagási ünnepségén a profántól a szent felé való hangsúlyeltolódást nemcsak a térhasználat, hanem a tárgyi, kinezikai, stb. kódok is erősítik.

³⁹ Nyíri 1975. 141. A szerző Piepert idézi

⁴⁰ Hamvas 1988. , Nyíri 1975: 139-145.

⁴¹ Adatközlő: Jónás Ferencné

„mindennapok idejével” szembeszegezett „szent idő” megalapítása.⁴² A ballagási ünnepségnek az időben határjelölő funkciója van, melyen a transzcendenssel való találkozás szükségességét az átmeneti rítus krízis jellege váltja ki és e szakralitás valódi ünneppé teszi ezt az eseményt.

Források

- A Fóti Ökumenikus Általános Iskola munkatervei az 1993/94-es tanévtől az 1998/99-es tanévig terjedő időszakra
- A Fóti Ökumenikus Általános Iskola Szervezeti és Működési Szabályzatának melléklete Ikt.:116/141.b./1996.: Az iskola alapelvei és jellegzetességei

Irodalom

ASSMANN, Jan

1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz kiadó, Budapest.

BAUSINGER, Hermann

1995 *Népi kultúra a technika korszakában*. Osiris-Századvég, Budapest.

BODÓ Julianna–BIRÓ A. Zoltán

2000 Szimbolikus térfoglalási eljárások. *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székellyöldi régióban*. Helyzet Könyvek, KAM – regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

DÖMÖTÖR Tekla

1983 *A népszokások költészete*. Akadémiai kiadó, Budapest.

ELIADE, Mircea

1996 *A szent és a profán. A vallási lényegről*. Európa könyvkiadó, Budapest.

FALLER Jenő

1965 A ballagásról. *Bányászati Lapok* 98. évf. 7.sz., 499–502.

FEJŐS Zoltán

1979 Az átmeneti rítusok. Arnold van Gennep elméletének vázlata. *Ethnographia* XC. 406–414.

GYÁRFÁS Endre–KECSKÉS András

1977 *Avatástól ballagásig. Diákdalok – diákszokások*. Zeneműkiadó, Budapest.

HALL, Edward T.

1966 *Rejtett dimenziók*. Háttér kiadó, Budapest.

HAMVAS Béla

1988 Ünnepek és közösség, in: *Láthatatlan történet*. Akadémiai kiadó, Budapest, 156–169.

⁴² Assmann: 1999. 58.

HONKO, Lauri:

1997 A rítusok osztályozásához, in: BARNÁ GÁBOR szerk. *Folklorisztikai olvasmányok I.* Szeged, JATE BTK Néprajzi Tanszék, 31–44.

HOPPÁL Mihály–NIEDERMÜLLER Péter:

1983. Társadalmi értékrend és szimbolikus kommunikáció, in: HOPPÁL Mihály–NIEDERMÜLLER Péter szerk. *Jelképek – kommunikáció – társadalmi gyakorlat. Válogatott tanulmányok a szimbolikus antropológia köréből.* Budapest, 258–278.

KÁLLAI János–KARÁDI Kázmér–TÉNYI Tamás

1998 *A térlény kultúrtörténete és pszichopatológiája.* Tertia kiadó, Budapest.

Magyar Néprajzi Lexikon I.

1977 Főszerkesztő: ORTUTAY Gyula, Akadémiai kiadó, Budapest, 745., 166.

MAKOVICS Erika Anna

1997 Keresztény iskola – keresztény szokásrend. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok.* 1997/3-4., Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest.

MOREL Gyula S.J.

1989 *Szociológia OMC,* Bécs.

NIEDERMÜLLER Péter

1981 A szokáskutatás szemiotikai aspektusai, in: HOPPÁL Mihály szerk. *Előmunkálatok a magyarság néprajzához 9.,* MTA, Budapest, 177–199.

1983 Az akció mítosza (Szempontok az átmenet rítusainak szemiotikai értelmezéséhez), in: NOVÁK László–UJVÁRY Zoltán *Lakodalom. Folklor és etnográfia* 9., Debrecen, 409–417.

NYÍRI Tamás

1975 Homo Festivus, in: SZENNAY András szerk. *Régi és új a liturgia világából.* Szent István Társulat, Budapest, 138–152.

PADISÁK Mihály

1963 Ballagásról – ballagóknak. *Ifjú kommunista* 7. évf. 4. sz. 39–45.

PUTZ Éva

1989 *A kolonyi lagzi.* Gondolat, Budapest.

SALAMON Anikó

1981 Életbe játszott hagyomány. Egy rítus jelhasználata. *Korunk* 21–27.

Dr. SONKOLY István:

1969 Ballagó diákok – ballagó dalok. *Köznevelés* 1969/8., 8.

TURNER, Victor

1997a Liminalitás és communitas. In ZENTAI Violetta szerk. *Politikai antropológia.* Osiris-Láthatatlan Kollégium, Budapest

TURNER, Victor W.

1997b Átmenetek, határok és szegénység: a communitas vallási szimbólumai. In: BOHANNAN, Paul–GLAZER, Mark *Mérföldkövek a kulturális antropológiában.* Budapest, 1997.

UJVÁRY Zoltán

1963 A szokáskutatás néhány terminológiai kérdése, in: GUNDA Béla szerk. *Műveltség és hagyomány V.* Tankönyvkiadó, Budapest, 145–153.

VÁNDOR Ágnes

1978 A társadalmilag hagyományozott jelek a kultúrában, in.: *A Népműve-*

lési Intézet Kutatási Osztálya *A társadalom jelei. (Szemiotikai tanulmányok)*
Népművelési Propaganda Iroda, 180–185.

VOIGT Vilmos

1995 Jelek a kultúrában – A kultúra szemiotikája, in: KAPITÁNY Ágnes–
KAPITÁNY Gábor *„Jelbeszéd az életünk” A szimbolizáció története és kutatásának
módszerei.* Osiris–Századvég, Budapest, 190–197.

WATZLAWIK, Paul–BEAVIN, Janet Helmick–JACKSON, D. D.

1989 Az emberi kommunikáció pragmatikája: Tanulmány az interakció sé-
máiról, kórtanáról és paradoxonjairól – szemelvények, in: BUDA Béla szerk.
Kommunikációelméleti Szöveggyűjtemény I. rész (Általános kommunikációelmélet),
ELTE BTK Tankönyvkiadó, Budapest, 179–195.

Erika Anna Makovics

What Does Space Tell You?

(Use of Space on a Graduation Ceremony
in the Ecumenical School of Fót)

Schools can be considered special, relatively new and artificial cultural communities. They are institutions exercising probably the greatest influence on the society in our knowledge-centred world. That's why it is interesting and necessary to observe and interpret the culture of these communities. The present study analyses the use of space in the graduation ceremony of a specific, ecumenical school using the methods of semiotics. Among the diverse systems of signs, space as sign appears both as object and proxemic code. While observing these two semiotic components of the rite, it appears that the semantic content of the analysed space is manifold. On the one hand, it symbolizes the graduation ceremony as a rite of passage. On the other hand, it symbolically manifests group solidarity, system of values and norms of the community that is its Christian world conception and the special ecumenical nature of the school. At the same time, space has an important role in providing the experience of a „complete celebration”.

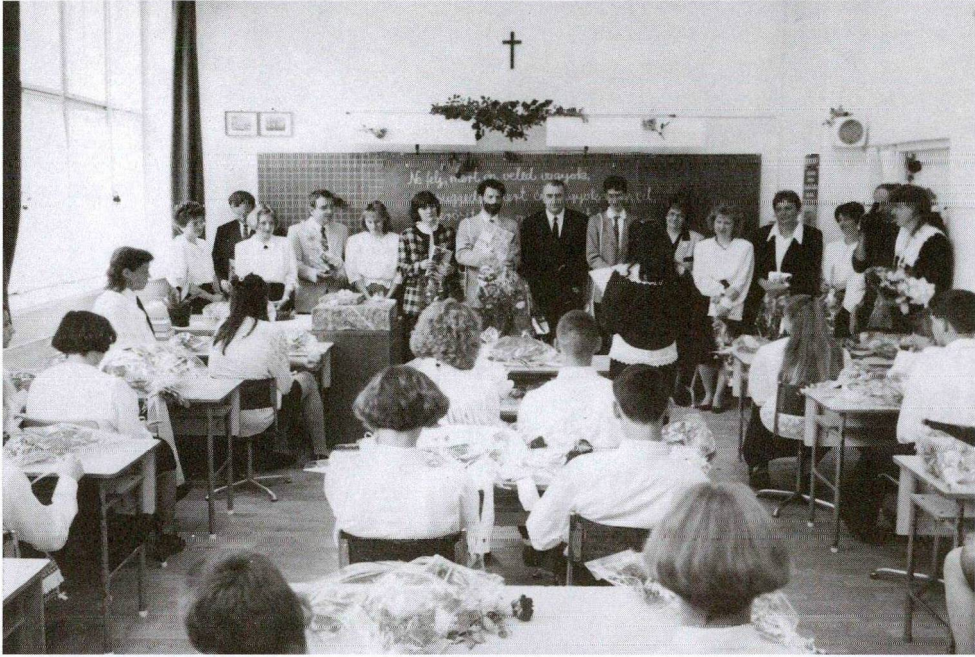

Az iskola tantermeinek díszítése. 2000. június 17.

A ballagtató hetedikesek a tarisznya átadásakor. 1999. június 19.

*Búcsú a tanároktól.
1995. június 3.*

*Ballagás – az iskola folyosóján.
1997. június 14.*

Ballagás – az iskolától a templomig. 1995. június 3.

Bevonulás a katolikus templomba. 2001. június 16.

*Templomi szertartás a katolikus
templomban.
1995. június 3.*

*A ballagó 8.b. osztály
fényképezkedése a református
templom lépcsőjén.
1997. június 14.*

